

AS OBRAS OBXECTO DE ESTUDO para a ABAU

1. Leonardo: *A Virxe das Rochas*.
2. Leonardo: *A Gioconda*.
3. Bramante: *San Pietro in Montorio*.
4. Rafael: *A Escola de Atenas*.

1. A Virxe das Rochas

O AUTOR. LEONARDO DA VINCI

- Homo universalis do Renacemento, Leonardo (1452 - 1519) foi pintor, escultor, escenógrafo, arquitecto, enxeñeiro militar, inventor e investigador de variadas ramas do saber.
- Discípulo de Verrocchio. Traballou en Florencia.
- Na súa pintura, usa composicións rixidamente xeométricas, pechadas en si mesmas, con preferencia polas triangulares e circulares.
- Consolídase a pintura ao óleo en Italia, que provén de Flandres.
- Leonardo domina a perspectiva aérea, síntese cor/luz que dissolve os perfís, nun característico *sfumato* conseguido coa técnica da veladura. Priorízao sobre o uso da perspectiva lineal, propia do Quattrocento.
- Preocúpase pola anatomía e fenómenos luminosos.
- Defende no seu *Tratado da pintura* o concepto científico do cadro como experimento, considera á pintura unha "arte liberal".
 - O fundamental é a formulación mental e científica da obra, non a execución; por isto deixa obras sen acabar (*Adoración dos Reis Magos*, *Santa Ana Tripla*) ou permite que o fagan os seus axudantes (ex: *Gioconda*).

FICHA TÉCNICA E CLASIFICACIÓN:

- **OBRA- TÍTULO:** A Virxe das Rochas.
- **LOCALIZACIÓN:** Museo do Louvre, París. Francia.
- **AUTOR:** *Leonardo da Vinci*.
- **TEMÁTICA:** Pintura relixiosa.
- **ESTILO:** Renacemento italiano.
- **CRONOLOXÍA:** 1483-86.
 - Existen dúas versións sobre este tema, unha 1ª que se atopa no Museo do Louvre e outra posterior entre 1492 e 1508 que se pode ver na National Gallery de Londres.
- **MATERIAIS/TÉCNICA:** Orixinalmente óleo sobre táboa, posteriormente pasada a lenzo.
- **DIMENSIÓNS:** 199 cm x 122 cm

- **Obras notables:** *Gioconda*, *Útima cea*; *A dama do Armiño*; *San Xoán*, etc.

Análise

Pintada na súa estadía en Milán, na corte de Ludovico Sforza.

- **TEMA e a FUNCIÓN** son RELIXIOSAS:
 - O tema é **relixioso**:
 - A fonte é a *Lenda Dourada*. Segundo estes, cando o pequeno Xoán Bautista ficou orfo foi vivir a unha cova protexido polo anxo Uriael, nela é atopado por María e Xesús cando foxen cara a Exipto.
 - É **novidoso que ningún leve aureola**.
 - Representase á Virxe, o pequeno Xoán, o Neno un anxo na entrada dunha cova, como unha cripta natural que recibe luz desde arriba e desde as aberturas do fondo.
 - Os cativos non adoptan comportamentos infantís. Posición de respecto e solemidade, con Xesús bendecendo como un adulto a un San Xoán en actitude de veneración.
- **COMPOSICIÓN:**
 - As figuras dispóñense formando un **triángulo case que equilátero** atravesado polo sutil zig-zag que marcan as mans cuxa xesticulación, como na maioría dos cadros de Leonardo, é de importancia o audaz **escorzo da man** esquerda de María, daquela moi imitado.
- **FORMA:**
 1. O **volume** faise polas gradacións de **cor** e **luz** co *sfumato* ou difuminado: *técnica de claroscuro consistente en suaves contrastes de luces e sombras*.
 2. O **tratamento anatómico** é naturalista, correcto e proporcionado nas **figuras**. **Destaca o escorzo da man de María**.
 3. A **expresividade** ao **describir** unha **escena** familiar, con **personaxes** que **falan** entre si coas mans: O anxo sinala, San Xoán adiántase, a Virxe sorrí, o Neno bendi.
 4. As roupaxes presentan pregues naturais.
- **ILUMINACIÓN:**
 - Escasa. Simula proceder dunha fonte externa ao cadro.
- **PAISAXE:**
 - A escena ambiéntase nunha **paisaxe fantástica**:
 - As plantas trátanse con realismo e minuciosidade de botánico).
 - Rochas apiladas de modo inverosímil entre as que se filtran luces irreais que contribúen a xerar a profundidade do espazo.
 - A importancia do **claroscuro** (corpos dos nenos), o **sfumato** e a **perspectiva aérea** son habituais na pintura de Leonardo Dá Vinci.
 - **Aparecen dúas paisaxes irreais** diferentes:
 - No **1º termo** un **xardín ben definido**.
 - No **2º ao fondo** da **cova**, unha **paisaxe rochosa**, entre **mariño** e **lunar**.
 - Tratamento do espazo é a través do dominio da **perspectiva aérea** (a visión dos obxectos está condicionada polo aire e a distancia, que difuminan os contornos e funden figuras e espazo).

- As formas suavízanse mediante a gradación da cor e a luz a medida que os obxectos se afastan.
- Domina a perspectiva aérea, **síntese cor/luz que dissolve os perfís** nun característico sfumato conseguido coa técnica da **veladura**:
 - Consiste en capas moi delgadas de pintura, de forma que se transparente a capa inferior, así a cor que se ve é o resultado suavizado da mestura da cor inferior máis o da veladura.
- O conxunto rezuma sensibilidade pola doxura de María e a inocencia e nudez dos nenos, pola unión do divino coa natureza, polo detallismo en plantas e vestiduras elegantes e nobres tanto en María como no anxo.
- **A obra está chea de SIMBOLISMO:**
 - A **paisaxe** é *espiritual*, a **rocha** simboliza a **firmeza de Deus**: "*O señor é a miña rocha*".
 - Nas **rochas**, á esquerda, a **cova** representa o ventre da nai e o paso á outra vida, e simboliza a **orixe da vida e resurrección**: **Cristo** nace e entérrase nunha **cova**.
 - O **río e a auga** simbolizan a **pureza** e **tamén** o **bautismo e a auga da palabra de Deus** _" todo o que beba desta auga non volverá ter sede".
 - A **anemone** (vexetación) á esquerda *simboliza* a **morte**; **nalgunhas iconografías da crucifixión** aparece **debaixo**.
 - Os **pétalos vermellos** *simbolizan* o **sangue: martirio, crucifixión**.
- As FIGURAS de LEONARDO oscilan entre o feminino e o masculino, entre o divino e o terreal. O seu realismo idealizado chega a unha minuciosidade que nos lembra a VAN EYCK no tratamento das teas e, en especial, nas plantas. É un cadro complexo en canto a simbolismos e técnica pictórica.

Historia do cadro:

- O 25 de abril de 1483, Leonardo recibiu o encargo de pintar o panel central dun gran retablo para a Igrexa de San Francesco il Grande de Milán. A confraría franciscana de Milán estipulaba no contrato que debía terminarse o 8 de decembro dese ano. Á entrega comezaron os problemas. Especulouse sobre as causas do preito entre Leonardo da Vinci e a Confraría Franciscana.
- Algúns sosteñen que os clientes quedaron descontentos ao non seguir as instrucións de execución do cadro. O que en realidade sucedeu é que Leonardo non recibiu o pago acordado. Os procesos legais concluíron que o artista debía terminar o traballo ou alguén no seu lugar.
- A raíz do litixio realizouse a 2ª versión do cadro, cuxa execución correu a cargo de Ambrogio De Predis baixo a supervisión de Leonardo. Esta 2ª versión é a que actualmente se expón na National Gallery de Londres. A 1ª versión, obra de Leonardo, atópase no Museo do Louvre de París.

2. A Gioconda

FICHA TÉCNICA E CLASIFICACIÓN:

- **OBRA- TÍTULO:** A Gioconda, ou a Monna Lisa.
- **LOCALIZACIÓN:** Museo do Louvre, París. Francia.
- **AUTOR:** *Leonardo da Vinci*.
- **TEMÁTICA:** Pintura de retrato.
- **ESTILO:** Renacemento italiano. Cinquecento.
- **CRONOLOXÍA:** 1503-1506.
 - Existen versións sobre este tema.
- **MATERIAIS/TÉCNICA:** Orixinalmente óleo sobre táboa, posteriormente pasada a lenzo.
 - Caracterízase polo erotismo da pose e o detallismo.
- **CARACTERÍZASE:**
 - Destaca a perspectiva aérea que difumina os contornos da paisaxe e o delicado *sfumato* do rostro e as mans, conseguido mediante a técnica da veladura.
- **DIMENSIÓNS:** 77 cm x 53 cm
- **Obras notables:** *Última cea, Última cea; A dama do Armiño; San Xoán*, etc.

Análise

- **Adoita** dicirse que a **Leonardo** só lle interesaban das **mulleres** dúas cousas: o **rostro** e as **mans**.
 - Esta **afirmación** está baseada no enigma do rostro deste retrato, dos máis famosos e fascinantes da historia da pintura.
 - A **mirada ubicua** e o **enigmático sorriso** (*alegre ou melancólico?*) **seguen a fascinar a estudiosos e afeccionados** desconcertados polo *misterio, misterio* que comeza coa **identidade** da retratada:
 - Durante moitos anos especulouse sobre a súa identidade desde unha amante de Giuliano de Médicis a un autorretrato. O historiador da arte florentino do S XVI G. Vasari, nas súas Vidas dos pintores, di que se trata de Lisa Gherardini, **Monna Lisa**, muller do mercador florentino Francesco de Giocondo, comerciante de florencia, de aí o título do cadro.
 - O seu nome, A Gioconda (a alegre, en castelán), deriva da tese máis aceptada acerca da identidade da modelo: a esposa de Francesco Bartolomeo de Giocondo, que realmente se chamaba *Lisa Gherardini*, de onde vén o seu outro nome: MONA (señora, no italiano antigo) LISA.
 - O Museo do Louvre acepta o título completo indicado ao principio como o título orixinal da obra, aínda que non recoñece a identidade da modelo e tan só acéptaa como unha hipótese.
- A **atribución** ten problemas cronolóxicos, e propuxeron, sen probas, distintas identificacións. Freud vía o retrato da nai. Tamén que podía ser o autorretrato de Leonardo travestido, ocultando as pegadas da idade.

- **COMPOSICIÓN:**

- **Leonardo** pinta á **modelo** sentada **en escorzo lateral** e **cabeza** levemente virada e o **brazo esquerdo** que descansa sobre o **brazo da cadeira** en sentido **contrario** á **cabeza**.
- A composición é clásica **triangular** ou **piramidal**, co vértice na cabeza que crea efecto de equilibrio.
- A **figura** disposta en **tres cuartos** en **1º plano** recortada de **medio corpo** sobre **paisaxe húmida** e afastada, **sen unirse** de **xeito convincente**.
 - Pode que na paisaxe interviñeran membros do taller de Leonardo, o que explicaría as disimetrías entre os lados.
- O **sorriso** e a **mirada** parecen buscar a complicidade do espectador.
 - Mirada parece seguir ao espector. Significado descoñecido.
 - Sorriso, tamén con significado pouco claro.
 - Todo reforza o enigmático do retrato.

- **TÉCNICA:**

- Hai gusto polos **detalles**: *fino veo, encaixes, estudo naturalista dos pregues do vestido e dos finos dedos alongados de gran elegancia.*
- A **técnica** é de **óleo sobre táboa de álamo (trasládouse a lenzo)**; a retratada **aparece** sen **cellas** (*por unha errónea restauración, circunstancia que a fai máis enigmática*).
- A **sensación** de **atmosfera conséguese** polos **habituais recursos leonardescos**:
 - A **perspectiva aérea** que *difumina* as **contornas** da **paisaxe**.
 - O **delicado sfumato** do **rostro** e **mans**, grazas a **técnica** da **veladura**.

- **Historia do cadro:**

- O cadro, famoso e admirado xa no s. XVI, estivo en poder de Leonardo (o que é un motivo para dudar que sexa a Gioconda). Leonardo tivo unha especial estima ao cadro e acompañoulle á Corte de Francia, sendo adquirido por Francisco I, desde entón propiedade do Estado francés.
- Sufriu restauracións que fixeron desaparecer as cellas e as columnas que en orixe o enmarcaban.
- Consérvanse copias, algunhas de calidade, que non consiguen igualar os delicados matices do orixinal (*Gioconda do Prado*).

3. San Pietro in Montorio, de BRAMANTE.

FICHA TÉCNICA E CLASIFICACIÓN:

OBRA- TÍTULO: Fornelo (Templete) de San Pietro in Montorio.

- **LOCALIZACIÓN:** Roma. Italia.
- **AUTOR:** Donato BRAMANTE. (1444-1514).
- **TEMÁTICA:** Arquitectura relixiosa.
- **FUNCIÓN:** Relixiosa, culto e conmemorativa da conquista de Granada.
- **ESTILO:** *Cinquecento*. 1º Renacemento italiano do S. XV.
- **CRONOLOXÍA:** 1502-1510
- **COMITENTES:** Os REIS CATÓLICOS. Promovido polos RR Católicos en agradecemento pola conquista de Granada; construído no lugar no que segundo a tradición foi martirizado S. Pedro.
- **DIMENSIÓNS:** Sobre un graderío circular 10 m. de diámetro. Diámetro da *cella*: 4,5m x 10 m altura; altura máxima: 12,5 m.
- **MATERIAIS/TÉCNICA:** mármore, granito, travertino, estuco. Construído con pedra, mármore na base e capiteis das columnas e granito no fuste.
- **Obras destacadas:** *Proxecto da San Pedro do Vaticano*; o proxecto dalgrexia da *Consolación de Todi*. En pintura, *Heráclito* e *Demócrito*.

O autor

Donato Bramante (1444-1514) foi unha figura de ligazón entre a arquitectura do Quattrocento e a do Cinquecento. Formado na Lombardía, **renuncia ao ornamental** e subliña nas súas obras a **simplicidade estrutural** entendida como un valor estético.

Descrición

Como un THOLO levántase sobre escalinata e podio con peristilo de orde toscano (variante romana da orde dórico grego). Nas métopas hai baixos relevos de obxectos litúrxicos e do martirio de San Pedro. Remata a balaustrada. A cella está cuberta cunha CÚPULA hemisférica sobre tambor con nichos e xanelas. Remátase cunha lanterna.

Análise

- Bramante manipula a perspectiva do espectador o crear sensación de sorprendente monumentalidade nun edificio pequeno.
- Claramente visibles os elementos clásicos; de formas xeométricas claras (cilindro) e de harmonía e proporción e por tanto exemplo de pleno clasicismo.
- **PLANTA central CIRCULAR:**

- Inspírase no templo romano de Vesta en Roma e nos *Tholoi* gregos.
- ALZADO sobre basamento-podio con escalinata e rodeado polo perístilo ou columnata circular de orde toscano co seu friso dividido en métopas e tríglifos, aceptación do legado da Antigüidade clásica.
 - **Case sen decoración** (excepto as métopas) prima os elementos arquitectónicos puros.
 - Nas métopas hai baixorrelevos de obxectos relaciados co Papado (chaves e a tiara) e do martirio de San Pedro.
 - **Novidade:** a **balaustrada** que coroa a cornixa e a cúpula semiesférica montada sobre un tambor con hornacinas nas que se alternan xanelas e nichos con veneras (cunchas) de clara tradición romana.
 - A *cella* está cuberta cunha CÚPULA hemisférica sobre tambor con nichos e xanelas, remátase cunha lanterna.
- Gran sentido das proporcións, da simetría e da disposición rítmica da arquitectura.
- O plan central vincula ao edificio cos primitivos martirios paleocristiáns.
 - Por baixo, na cripta subterránea, están as rochas nas que pola tradición cravouse a cruz de San Pedro no seu martirio.
- Orixinalmente estaba proxectado un patio porticado para enmarcalo; non chega a construírse. Os edificios que o rodean son posteriores.

Grande influencia na arquitectura do s. XVI (Rafael, Baltasare Peruzzi).

Os seus principios clasicistas serían adoptados, de maneira máis libre, polos artistas manieristas (Miguel Anxo, Palladio ou Vignola).

4. A escola de Atenas, de Rafael.

FICHA TÉCNICA E CLASIFICACIÓN:

- **OBRA- TÍTULO:** A escola de Atenas.
- **LOCALIZACIÓN:** Estancias Vaticanas. Estancia da Signatura (onde os papas asinaban as bulas e os decretos de graza). Roma. Italia.
- **AUTOR:** RAFAEL Di Sanzio.
- **TEMÁTICA:** PINTURA con escenas cunha idea directriz: o irmanamento do saber antigo coa doutrina cristiá.
- **ESTILO:** Renacemento italiano. Cinquecento, pintado na etapa romana de Rafael.
- **CRONOLOXÍA:** 1509-1511. S. XVI.
- **COMITENTES:** En 1508, **recomendado por Bramante**, Rafael acode a Roma encargado polo Papa Xulio II de decorar unha serie de cuartos no palacio dos papas no Vaticano.
- **MATERIAIS/TÉCNICA:** Pintura ao fresco
- **DIMENSIÓNS:** 500 cm x 770 cm
- **Obras notables:** *A madonna do Prado*, 1506; *Esposorios da Virxe*, 1504; *Virxe do xilgaro* 1505.

O autor

Rafael Di Sanzio, nado e formado en Urbino (obradoiros de Pinturicchio e Perugino), trasládase a Florencia e Milán en 1504. En Florencia vai residir 4 anos nos que asimila influencias de Signorelli e, sobre todo, de Leonardo, de quen toma o concepto de claroscuro e o *sfumato*.

Nesta estadía en Florencia pinta unha magnífica serie de retratos (precedentes do *Retrato dun Cardeal* do Museo do Prado) e o grupo de Madonnas acollendo ao Neno no seu colo (*Madonna del granduca*), vixiando os xogos de Xesús e San Xoán (*Madonna do Prado*, *A bela xardineira*, *A Virxe do xilgueiro*, etc.) ou formando con San Xosé a Sacra Familia (*Sacra Familia do Cordeiro* no Museo do Prado).

A súa obra presenta as principais características da pintura renacentista do s. XVI:

- Composicións clásicas, baseadas na xeometría.
- Cores suaves.
- Importancia do debuxo.

Análise

- *A escola de Atenas* é un dos frescos das "estancias vaticanas" da etapa romana (1509-10).
 - En 1508, recomendado por Bramante, Rafael acode a Roma, encargado polo Papa Xulio II, para decorar unha serie de cuartos no palacio dos papas no Vaticano. Na *Estancia da Signatura* onde (os papas asinaban as bulas e os decretos de graza), Rafael pinta unha serie de escenas cunha idea DIRECTRIZ: o irmandamento do saber antigo coa doutrina cristiá.

- Na **bóveda** do recinto **pinta alegorías** das **virtudes** (*Fortaleza, Templanza, etc.*) e nas **paredes, grandes frescos** (*O triunfo da Eucaristía, O parnaso, A Escola de Atenas, etc.*) de **dimensións monumentais** (7,70 m de base), que se acomodan á forma dos **lunetos** que delimitan a **bóveda**.
- **TEMA:**
 - Na *Escola de Atenas* Rafael representa un grupo de filósofos gregos e outros de diversas épocas (Heráclito, Euclides, Pitágoras...).
 - Presididos por **Platón** (*man alzada ao ceo sinala ao mundo das Ideas*) e **Aristóteles** (*cun xesto empirista, a palma da man aberta cara ao chan*).
- **ILUMINACIÓN e COR:**
 - A luz cenital ou de pleno día da claridade compositiva, e un suave *claroscuro* que contribúe ao modelado dos personaxes.
 - A luz procede do exterior do cadro, á dereita (vese nas sombras).
 - Importancia do debuxo para delimitar as cores; as cores distribúense de forma harmónica: o cálido vermello de Platón contraponse o frío azul en Aristóteles.
 - Cor realista, obsérvase certo predominio dos cálidos (vermellos, amarelos e alaranxados) harmonizados cos azuis do ceo e de certas indumentarias dos personaxes como o citado Aristóteles.
- **COMPOSICIÓN:**
 - A ESCENA está construída coas regras da **perspectiva científica ou matemática**. O punto de fuga situado entre as cabezas de Platón e Aristóteles serve de vértice do "cono de visión" que organiza as liñas ortogonais.
 - A escalinata divide o pensamento en especulativo á esquerda do experimental.
 - Dividen a dous grupos de personaxes con forma de friso.
 - O interior arquitectónico, grandioso e monumental, como as arquitecturas de Bramante, magnificamente construído. Sorprende o uso de arcos e bóvedas de casetones *á romana* nunha escena de ambiente grego.
 - Sintetiza orde e simetría, perspectiva aérea, delicadeza en personaxes e grandiosidade de Perugino, Leonardo e Miguel Ánxo.
 - A perspectiva lineal, creada a través da arquitectura, nos leva ao punto de fuga central (encima das cabezas dos filósofos); volve a insistir na idea de simetría e harmonía.
 - Na composición predominan as horizontais e verticais; é serena e equilibrada, dentro das pautas do clasicismo renacentista.
- **FIGURAS:**
 - Tratamento naturalista (imitar a realidade).
 - O estilo das figuras mostra a **influencia de Miguel Anxo** na obra de Rafael:
 - Abandona dozura e suavidade leonardescas pola forza e a rotundidade de Miguel Anxo.
 - Son figuras monumentais, escultóricas, de musculatura máis marcada que na etapa florentina.
 - Xoga cos retratos:
 - De modelos nos retratos, Rafael usou rostros de artistas contemporáneos e amigos seus. É probable o autorretrato no rostro da esquina inferior dereita que mira ao espectador e desenténdese da escena, orgulloso da súa obra. Un recurso utilizado posteriormente polo Greco no *Enterro do señor de Orgaz* e Velázquez nas *Meninas*.

- Platón representado co rostro de Leonardo da Vinci. Aristóteles é retratado co rostro dun amigo de Rafael, Bastiano da Sangallo, pintor, a quen os seus contemporáneos alcumaban "O Aristóteles".
- *Heráclito, como Miguel Anxo. Epicuro, retrato do Cardeal Inghirami. Estrabón, está representado polo seu amigo e mentor Baltasar de Castiglione.*
- *Euclides ten o rostro de Bramante, protector de Rafael. Protóxenes, a carón de Rafael Apeles, é representado polo pintor Antonio Bazzi "O Sodoma". Apeles, pintor, está representado polo propio Rafael, única personaxe que desde un extremo mira ao espectador.*

Unha obra fundamental, pola calidade artística e por representar fielmente os principios do Renacemento, a busca de unir a filosofía da Antigüidade clásica e a fe cristiá do s. XVI.

Noutras estancias decoradas con posterioridade (*Sala do Incendio do Borgo*) aparecen acentos manieristas, anatomías tensas, disimetrías na composición, e un dinamismo de influxo de Giulio Romano e da última etapa de Miguel Anxo.